

VLIV DOMÁCÍHO NÁSILÍ NA JUDIKATURU SOUDŮ VE VĚCECH MEZINÁRODNÍCH ÚNOSŮ DĚTÍ

MICHAELA JANOČKOVÁ

ÚŘAD PRO MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ OCHRANU DĚTÍ, CZECH
REPUBLIC

Abstract in original language

Príspevek sa zameriava na sociálny fenomén domáceho násill a jeho vliv na judikaturu soudů při rozhodování o žádosti o návrat dítěte dle Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí. Ze základní zásady zajistit bezodkladný návrat dítěte však Úmluva koncipuje několik výjimek. Domáci násill páchané na dítěti nebo rodiči únosci je jedním z nejčastějších argumentů proti navrácení dítěte. Cílem článku je provedení průřezu zajímavými judikáty soudů a upozornění na různé přístupy soudů a případný vývoj v rozhodovací praxi soudů..

Key words in original language

Mezinárodní únosy dětí; Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí; domácí násill; výjimky z pravidla navrácení.

Abstract

The contribution is focused on the social phenomenon of the domestic violence and it's influence on the case law in international child abduction cases. The Convention on Civil Aspects of International Child Abduction established a few exemptions from the rule of immediate return order. The domestic violence where the child or the abductor was the victim is one of the most used arguments against return. The Aim of the article is to survey the interesting case law and to point out interesting approaches of courts and evolve of the case law.

Key words

International Child Abduction; Convention on Civil Aspects of International Child Abduction; Domestic violence; exemption to the immediate return order.

Mezinárodní únosy dětí reprezentují relativně malý počet případů ročně, avšak jejich řešení je velmi složité a vyžaduje citlivý přístup. Specifickým okruhem případů jsou situace, kdy rozhodnutí soudu o navrácení či nenavrácení dítěte ovlivňuje obvinění z domácího násill¹, které mělo být páchano na osobě únosce (či dítěte) rodičem², který žádá návrat dětí.

¹ Dále citovaná publikace uvádí, že třetina publikovaných případů (pravděpodobně pouze amerických) ztělesňuje případy obsahující domácí násill, přičemž 70 % z těchto se jedná o násill mezi dospělými. Dále uvádí, že pokud je únoscem matka, je pravděpodobné, že

Úvodem by také mělo být zmíněno, že porovnávání judikatorní praxe cizozemských soudů může být dvousečné. Zejména v rodinněprávních případech se totiž nejvíce odráží celospolečenská historická zkušenost a současná skutečnost. Většina států světa jsou smluvními státy Úmluvy o právech dítěte, jež ve článku 3 stanovila nejvyšší korektiv všech činností týkajících se dětí, a tím je nejlepší zájem dítěte. Co je v nejlepším zájmu dítěte, jak jej určit a další aspekty této vrcholně abstraktní formulace se v základních bodech relativně shodují napříč světem (chránit děti před násilím a zneužíváním apod.), v konkrétnostech a individuálních případech se však rozlišení nejlepšího zájmu dítěte v podobných případech liší právě v závislosti na celospolečenském chápání a dřívějších zkušenostech, které formovaly právní řád i společenské vnímání dobrého a špatného. Z toho důvodu se při porovnávání rozhodnutí soudů po celém světě můžeme setkat s velmi odlišnými přístupy, kdy je důraz kladen na úplně jiné aspekty. Cílem tohoto příspěvku je proto spíše než vytvořit sjednocující závěr, upozornit na rozdíly, různé přístupy a zajímavé myšlenky.

Domácí násilí je sociálním fenoménem, se kterým se společnost setkává dlouhodobě. Až teprve v posledních letech se ale můžeme setkat s cílenou snahou o potírání domácího násilí, pomoc jeho obětem a prevenci domácímu násilí. Tato problematika se odrazila jak v trestněprávní úpravě, tak i ve specifickém ustanovení § 76b o.s.ř., které umožňuje formou předběžného opatření v civilní rovině vyloučit násilnou osobu z obydlí, zakázat jí kontakt s obětí násilí atd.

Pojem domácího násilí v sobě zahrnuje nejenom násilí fyzické, ale také násilí psychické, se kterým se v praxi u kauz mezinárodních únosů můžeme setkat v markantně vyšším procentu případů. Psychické násilí se projevuje zejména jako vydírání a využívání ekonomické síly, zneužívání závislosti oběti na násilníkovi, odříznutí oběti od sociálního kontaktu s nejbližším okolím, přáteli, rodinou v zahraničí, zákaz komunikovat s dětmi v rodném jazyce oběti apod. Tento fenomén se netýká pouze vztahů mezi manželi (resp. partnery), ale obětí domácího násilí může být senior, dítě atd. S ohledem na zkoumanou problematiku se však zaměříme pouze na domácí násilí páchané v rodinách jedním partnerem vůči druhému či proti dítěti.

důvodem únosu byla skutečnost, že ona či děti byly obětí domácího násilí. Avšak pokud je únoscem otec dětí, je daleko pravděpodobnější, že on byl násilnou osobou. Blíže The Hague Convention on International Child Abduction: A Child's Return and the Presence of Domestic Violence, str. 18. Přístupný z:
<http://www.haguev.org/articles/Washington%20State%20Bench%20Guide%20dvAndTheHagueConvention.pdf>.

² Je nutno zdůraznit, že přes 95 % procent případů můžeme v souvislosti s těmi to případy mluvit o tzv. rodičovských únosech dětí, jelikož typickým únoscem dítěte ve smyslu Úmluvy je jeden z jeho rodičů. Dítě však může být uneseno taktéž z péče pěstounů, prarodičů, dětského domova apod.

Sousloví „mezinárodní únos“ je jako pojem obsažen pouze v názvu Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (v textu dále jen jako „Úmluva“)³, která byla přijata 20. 10. 1980 při Haagské konferenci mezinárodního práva soukromého a která představuje hlavní pramen práva upravující tuto oblast.⁴ Pod tímto zavádějícím souslovím je však nutno chápat protiprávní přemístění či zadržení dítěte mimo stát jeho obvyklého bydliště, čímž bylo porušeno vykonávané právo péče o dítě.⁵ Základním cílem Úmluvy je zajistit bezodkladný návrat dítěte, které bylo protiprávně přemístěno nebo zadrženo⁶. Soud (či jiný orgán, který je dle práva státu, kam bylo dítě uneseno, oprávněn o otázce rozhodovat) proto hodnotí pouze, zda bylo dítě skutečně protiprávně přemístěno. V případě, že se ukáže, že ano, je soud zásadně povinen nařídit návrat dítěte do státu jeho obvyklého bydliště bezprostředně před protiprávním přemístěním či zadržením. Z této zásady existuje několik výjimek, které by měly být restriktivně vykládány a aplikovány skutečně zřídka.⁷

Uvedené výjimky jsou následující: Soud není povinen nařídit dítěte v případě, že

1/ žádost o návrat dítěte byla podána více než jeden rok od protiprávního zadržení či přemístění a prokáže se, že se dítě s prostředím szilo (článek 12 odst. 1 a 2 Úmluvy)

2/ subjekt, jenž nesouhlasí s návratem, prokáže, že osoba, jež návrat žádá, nevykonávala právo péče o dítě, že s přemístěním či zadržením souhlasila, nebo že se tímto stavem později smířila (článek 13 odst. 1 písm. a) Úmluvy)

³ Text Úmluvy, seznam smluvních států, ústředních orgánů a další zajímavé informace o problematice jsou přístupné zde: http://www.hech.net/index_en.php?act=text_display&tid=21.

⁴ Jako nežádoucí jev označila protiprávní přemístění dětí do zahraničí a jejich nevracení zpět i Úmluva o právech dítěte.

⁵ Jak již vyplývá z názvu Úmluvy, dotýká se pouze civilních aspektů této problematiky. Trestněprávní oblast stojí mimo zorný úhel Úmluvy. Je nutné konstatovat, že mnohé státy považují rodičovský únos dítěte za trestný čin (např. SRN nebo USA), což komplikuje případné vyjednávání o dobrovolném návratu únosce s dítětem či jiném smírném řešení.

⁶ Článek 1 odst. 1) Úmluvy.

⁷ Je vhodné na tomto místě upozornit, že řízení dle Úmluvy nesupluje ani nepredikuje rozhodnutí ve věci péče o dítě. Samotná Úmluva v článku 19 vylučuje, aby se rozhodnutí ve věci mezinárodního únosu dítěte týkalo úpravy práva péče o dítě. Některé soudy se i pozastavovaly nad tím, zda je vůbec v jejich kompetenci při návratovém řízení prokazovat existenci domácího násilí.

3/ existuje vážné nebezpečí, že by návrat vystavil dítě újmě psychické nebo fyzické či by dítě jinak dostal do nesnesitelné situace (článek 13 odst. 1 písm. b) Úmluvy)

4/ dítě samo odmítá návrat a s ohledem na jeho věk a stupeň vyspělosti je vhodné k jeho názoru přihlížet (článek 13 odst. 2 Úmluvy)

5/ to nedovolují základní zásady státu o ochraně lidských práv a základních svobod (článek 20 Úmluvy)

V souvislosti s argumentací spojenou s domácím násilím se nejčastěji setkáváme se žádostmi o aplikaci výjimek dle bodu 3 a 4.

V dalším textu se zaměříme na vybrané zajímavé judikáty, které byly zveřejněny v databázi INCADAT⁸. Tato rozhodnutí ilustrují širší přístupů k domácímu násilí v případech mezinárodních únosů dětí a ukazují, jak může mít domácí násilí vliv na základní aspekty posouzení samotného merita věci, tedy zda bylo přemístění nebo zadržení dítěte vůbec protiprávní.

V praxi se často setkáváme s případy, kdy osoba únosce (nejčastěji žena) uvádí, že důvod pro opuštění státu obvyklého bydliště dítěte spočíval v nějakém druhu násilí páchané jejím partnerem na ní, či na dítěti. Jak již bylo výše uvedeno, nejedná se především o násilí fyzické, ale zejména násilí v rovině psychické, které se jen těžko prokazuje a únosce mnohdy poukazuje na to, že i když se snažil nalézt pomoc u orgánů státu obvyklého bydliště dítěte, nebyla pomoc poskytnuta nebo pouze v nedostatečné míře.⁹

Domácí násilí páchané proti rodiči-únosci jako důvod pro aplikaci článku 13 písm. b) Úmluvy

Poměrně často je možno se setkat s rozhodnutími o návratu dítěte, a to i přes určitý stupeň prokázání incidence domácího násilí vůči matce – únoskyni. Jako příklad můžeme uvést rozhodnutí ve věci W.¹⁰ V tomto případě byl

⁸ Databáze INCADAT je přístupná z www.incadat.com. Jsou zde publikována významná rozhodnutí soudů jednotlivých členských států spolu s výtahem odůvodnění a případným komentářem. Již několik měsíců jsou zde také přístupny texty vypracované Stálou kanceláří Haagské konference mezinárodního práva soukromého jako výkladová vodítka k jednotlivým ustanovením Úmluvy doprovázená o seznam relevantní judikatury členských států.

⁹ V poměrně vysokém procentu případů se také setkáváme s špatným poučením budoucích možných únosců o právu a důsledcích přemístění dítěte do zahraničí, a to nejenom ze strany přátel, ale překvapivě často ze strany právníků, policistů, zastupitelských orgánů a sociálních pracovníků.

¹⁰ Rozhodnutí High Court (Family Division), Velká Británie, ze dne 28. 5. 2004, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=599&lng=1&sl=2>.

nařízen návrat téměř desetiletého dítěte do Jihoafrické republiky. Matka argumentovala proti nařízení návratu zejména tím, že ona sama byla obětí fyzického násilí ze strany otce dítěte, a pokud by se s dítětem vrátila, tak se tato situace jistě opakovala. Z toho dovozovala, že bude ohroženo i dítě, jelikož by mohlo být přítomno samotnému násilí nebo by vidělo jeho následky. Soudce zde uvedl, že v podstatě neexistuje reálná šance na uplatnění výjimky dle článku 13 písm. b) v případě, kdy násilí nebylo páčáno přímo na dítěti. Dále uvedl, že nebezpečí vůči matce bude sníženo opatřeními přijatými v Jihoafrické republice státními orgány, resp. soudem (Před nařízením návratu musel otec u příslušného soudu v JAR dosáhnout rozhodnutí, které přiměřená ochranná opatření obsahovalo.)

Obdobně rozhodl soud i v další, taktéž jihoafrické věci (tentokrát se však jednalo o návrat z JAR). Domácí násilí otce proti matce bylo jasně prokázáno a soud konstatoval, že kdekoli se objeví známky domácího násilí, může návrat vystavit dítě vážnému nebezpečí újmy. Nicméně v tomto případě soud neshledal nebezpečí újmy tak vážné a návrat nařídil. Avšak opět pouze po splnění a zajištění splnění určitých záruk vůči matce (otec hradil náklady matky a dítěte na návrat, zastavil trestních stíhání vůči matce, výživné atd.).

Soud se ve věci *Tabacchi vs. Harrison*¹¹ vyjádřil velmi přímočaře v tom smyslu, že matka sice byla pravděpodobně obětí domácího násilí. Újma však při návratu hrozí spíše matce než dětem. Jako irelevantní byl odmítnut argument, kdo z rodičů je vhodnějším vychovatelem dětí v dlouhodobém horizontu, jak pádne měla matka důvody pro přemístění dětí nebo zda utrpí újmu, budou-li unesené děti navraceny.¹² Soud uzavřel, že aby bylo možno kvalifikovat chování žadatele o návrat jako neakceptovatelné, podmínkou pro nenařízení návratu je páčání násilí přímo na dítěti. Opačně však judikoval soud ve státě Washington, USA¹³, kdy skutečnost, že otec páchal násilí na matce představuje neopomenutelnou pravděpodobnost, že se takového násilí bude dopouštět i na dětech.

V rozhodnutích jiných soudů však byl přijat opačný přístup, tedy že určitý stupeň prokázání domácího násilí konstituuje minimálně výjimku dle článku 13 písm. b). Dle federálního zákona USA tzv. *International Child Abduction*

¹¹ Rozhodnutí United States District Court for the Northern District of Illinois, Eastern Division ze dne 8. 2. 2000, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=465&lng=1&sl=2>.

¹² Blíže Weiner, M. H.: *International child abduction and the escape from domestic violence*. Přístupný z: http://207.58.181.246/pdf_files/library/Weiner_2000.pdf.

¹³ Rozhodnutí ve věci *Tsabopoulos vs. Tsarbopoulos* United States District Court for the Eastern District of Washington ze dne 9. 11. 2001, výtah přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=482&lng=1&sl=2>.

Remedies Act, ze dne 19. 4. 1988, je povinností žalované strany přinést jasné a přesvědčivé důkazy, kdy je nezbytné poznamenat, že tato obrana žalovaného by neměla sloužit jako podpora a odůvodnění toho, kde by bylo dítě šťastnější.¹⁴ Americké soudy opakovaně judikovaly, že prokázání domácí násilí je tak závažnou skutečností, že je podkladem pro odmítnutí nařízení návratu dítěte podle článku 13 písm. b) Úmluvy.

V této souvislosti se můžeme setkat se zajímavým jevem, kdy soudy v USA několikrát prohlásily, že rozhodnutí o nenávratu je mimo jiné zapříčiněno tím, že právní řád země obvyklého bydliště před protiprávním přemístěním či zadržením neobsahuje dostatečnou právní úpravu či jiným způsobem není schopno ochránit oběť domácího násilí a dítě při jejich návratu do této země. Takové kontroverzní rozhodnutí bylo vydáno například ve věci *Blondin vs. Dubois*¹⁵ nebo *Walsh vs. Walsh*¹⁶. V prvním z uvedených případů byla i slyšena sedmiletá dcera, která prohlásila, že se nechce vrátit, protože má strach, že by jí otec bil. V rozsudku ve věci *Tsabopoulos vs. Tsabopoulos*¹⁷ soud shledal, že možnosti a zdroje ochrany dětí v Řecku jsou nedostatečné pro zajištění jejich bezpečí.¹⁸

¹⁴ Blíže *The Hague Convention on International Child Abduction: A Child's Return and the Presence of Domestic Violence*. Přístupný z: <http://www.haguev.org/articles/Washington%20State%20Bench%20Guide%20dvAndTheHagueConvention.pdf>.

¹⁵ Rozhodnutí United States Court of Appeals for the Second Circuit ze dne 4. 1. 2001, přístupný z: http://www.incadat.com/index.cfm?act=search_detail&cid=585&lng=1&sl=2. Soud zde rozhodl, že ačkoli francouzská vláda a ústřední orgán nabídli záruky pro bezpečný návrat dětí a matky (zastavení trestního stíhání, finanční podpora ze strany otce – žadatele o návrat, včetně úhrady cesty zpět, bezplatná právní pomoc matce v řízeních před francouzskými soudy), nechrání tato opatření děti před traumatem. Matka byla otcem fyzicky napadána, a to i v těhotenství nebo když držela v náručí některé z dětí, takže i ony byly opakovaně svědky násilí a částečně i přímou obětí fyzického násilí. Provést takové posouzení nařídil prvoinstančnímu soudu odvolací soud, když zrušil původní rozhodnutí a věc vrátil zpět k projednání.

¹⁶ Rozhodnutí United States Court of Appeals for the First Circuit ze dne 25. 7. 2000, přístupný z: http://www.incadat.com/index.cfm?act=search_detail&cid=326&lng=1&sl=2. I v tomto případě byly nabídnuty záruky bezpečnosti ze strany irských orgánů. Nicméně jmenovaný soud shrnul, že s ohledem na skutečnost, že otec dětí dlouhodobě nedbal a nerespektoval své závazky a povinnosti plynoucí ze soudních rozhodnutí, bude i po přijetí nabídnutých záruk dětem hrozit výrazné nebezpečí.

¹⁷ Rozhodnutí United States District Court for the Eastern District of Washington ze dne 9. 11. 2001, výtah přístupný z: http://www.incadat.com/index.cfm?act=search_detail&cid=482&lng=1&sl=2.

¹⁸ Blíže *The Hague Convention on International Child Abduction: A Child's Return and the Presence of Domestic Violence*, str. 18 a 19. Přístupný z: <http://www.haguev.org/articles/Washington%20State%20Bench%20Guide%20dvAndTheHagueConvention.pdf>.

Obecně lze říci, že se žalovaný dovolává výjimky dle článku 13 písm. b) Úmluvy v případech, kdy násilí nesměřuje pouze proti němu, ale také alespoň nějakým způsobem proti dítěti, např. tím, že je dítě přítomno páchaní násilí na matce, výhrůžkám apod. Žalovaný musí přesvědčit soud, že žalobce pro dítě představuje závažné nebezpečí nebo že násilné chování žalobce může být kvalifikováno jako závažné nebezpečí pro dítě.¹⁹ Již samotné prokázání však může být pro žalobce velice obtížné, jelikož důkazy většinou leží v zemi, kam je návrat požadován.

Zajímavým případem je v této souvislosti *Polastro vs. Polastro*.²⁰ Kanadský soud zde nenařídil návrat. Bylo hojně prokázáno násilí žadatelem o návrat pouze proti matce dítěte, které formou obtěžujících a výhrůžných telefonátů pokračovalo i během pobytu matky v Kanadě. Soud shledal, že s ohledem na fakt, že matka je primárním pečovatelem o dítě a zdá se být i jedinou osobou, jež je schopna odpovědně o dítě pečovat i do budoucna²¹, lze újmu působenou matce považovat za újmu působenou i dítěti. Dále bylo konstatováno, že ačkoli prozatím nebylo násilí obráceno proti dítěti, lze očekávat s ohledem na další chování otce, že by se tak stalo. Je nutné upozornit, že soud zde ani nezmnínil možnost přijetí ochranných opatření, na jejichž základě by se matka a dítě mohli bezpečně vrátit.²²

Dítě se odmítá vrátit, jelikož bylo ono samo nebo únosce obětí domácího násilí

Článek 13 odst. 2 Úmluvy stanoví, že soud není povinen nařídít návrat v případě, že dítě, jehož se návrat týká, projeví svou vůli nebýt navraceno a zároveň dosáhlo takového věku a úrovně vyspělosti, že je vhodné brát zřetel na jeho názory. Je zajímavé porovnání napříč nejrůznějšími rozhodnutími cizozemských soudů, od jakého věku jsou děti soudem slyšeny, které vychází z praxe ve vnitrostátních případech²³. Článek 11 odst. 2 nařízení Brusel II bis²⁴ výslovně uvádí, že dítě by mělo být slyšeno, pokud

¹⁹ Blíže Weiner, M. H.: International child abduction and the escape from domestic violence. Přístupný z: http://207.58.181.246/pdf_files/library/Weiner_2000.pdf.

²⁰ Rozhodnutí Ontario Court of Appeal 31. 3. 1999, přístupný z: <http://www.incatat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=373&lng=1&sl=2>.

²¹ Je ovšem otázkou, zda takovým posouzením soud nepřesáhl rozsah řízení o návrat a nezohlednil více argumenty uplatnitelné v řízení o péči.

²² Blíže Weiner, M. H.: International child abduction and the escape from domestic violence. Přístupný z: http://207.58.181.246/pdf_files/library/Weiner_2000.pdf.

²³ Blíže např. zde: <http://www.incatat.com/index.cfm?act=analysis.show&sl=3&lng=1>.

²⁴ Nařízení Brusel II bis je zaužívaná zkratka, která bude v textu dále používána, pro nařízení Rady ES č. 2201/2003 ze dne 27. 11. 2003, o pravomoci a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti.

se to nejeví nevhodné s ohledem na jeho věk a vyspělost. V České republice je dnes poměrně běžnou soudní praxí, kdy jsou děti okolo věku 12 let pravidelně soudem slyšeny. V mnohých cizích rozhodnutích se však můžeme setkat s výslechem 8letých či 6letých dětí.

Dítě musí nutně být účastníkem řízení, jelikož je soudem rozhodováno o významném okamžiku v jeho životě a není přípustné, aby dítě bylo pouze objektem, o němž se jedná, bez toho, aby mohlo (alespoň částečně nebo prostřednictvím svého zástupce) do řízení zasáhnout. Dítě má již na základě Úmluvy o právech dítěte či Evropské úmluvy o výkonu práv dětí právo být slyšeno před soudem v řízeních, jež se jej dotýkají, což řízení o návrat jistě je. S ohledem na věk a stupeň vyspělosti dítěte však dítě mnohdy není schopno formulovat své názory či si je vytvořit nezávisle na vůli dalších osob. Nesmíme opomenout, že nezletilé dítě²⁵ není způsobilé k právním úkonům v plném rozsahu (dle většiny právních řádů světa), nemá tudíž ani procesní způsobilost. Právě s ohledem na různou úroveň vyzrállosti dítěte musí soud pečlivě zvážit, zda dítě vůbec vyslechne a případně jakým způsobem, ale také v jaké rozsahu názoru a přáním nezletilého vyhoví a bude na ně brát zřetel. S touto proměnnou se pojí také otázka důvěryhodnosti a ovlivnitelnosti názoru dítěte osobou, jež má dítě v současnosti ve fyzické péči.²⁶ V řízení před českým soudem jsou děti účastníkem řízení²⁷, jimž je právě s ohledem na jejich nezralost a ochranu jejich zájmů a stanovován nestranný opatrovník.²⁸

Ve věci W²⁹ (odlišná od výše uvedené) byly slyšeny dvě starší děti ve věku 8 a čerstvých 6 let (nejmladšímu byly 3 roky), přičemž jejich námítky (zejména staršího dítěte) byly uznány za relevantní. Případ Klentzeris vs. Klentzeris³⁰ se týkal řízení o návrat dvou dětí do Řecka, odkud měly být protiprávně přemístěny jejich matkou do Velké Británie. Děti v době projednávání případu dosáhly 12 a téměř 11 let. Otec si v Řecku našel práci

²⁵ Dítětem, na které se Úmluva vztahuje, je nezletilá fyzická osoba mladší 16 let.

²⁶ Zejména v případech mezinárodních únosů je běžné, že rodič-únosce dítě plně oddělí od druhého rodiče, který s dítětem není v kontaktu i více než několik měsíců do doby, než státní orgány zajistí alespoň omezený výkon práva styku. Plynutí času je navíc významným faktorem, který je s to ovlivnit kvalitu, resp. míru ovlivnění dítěte rodičem (a jeho rodinou), který má dítě aktuálně ve výlučné péči.

²⁷ § 193a zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

²⁸ Nejčastěji je jím orgán sociálně-právní ochrany dětí z místa aktuálního bydliště dítěte.

²⁹ Rozhodnutí Court of Appeal (Civil Division), Velká Británie, ze dne 12. 5. 2010, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=1324&lng=1&sl=3>.

³⁰ Rozhodnutí United Kindom Court of Appeal ze dne 10. 5. 2007, výtah přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=931&lng=1&sl=2>.

a rodina se za ním přestěhovala. Za necelého půl roku však matka spolu se starší, již dospělou dcerou odvezla děti do Velké Británie. Soudce odmítl nařídít návrat s tím, že by dětem hrozila závažná psychická újma, od které by je neuchránila ani opatření případně přijatá v souladu s článkem 11 odst. 4 nařízení Brusel II bis. V tomto případě hrálo velkou roli svědectví dětí, které v rámci svého výslechu vypovídaly o mnohých incidentech domácího násilí, kterým byly svědky. Otce dále obviňovaly z nevhodného chování. Chlapec během výslechu dostal záchvat paniky a vyhrožoval sebevraždou, pokud by byl nucen se vrátit.

Návrat dítěte v případě, že únoscem, který se nechce vrátit s dítětem, je osoba primárního pečovatele o dítě (primary caretaker)

Jak vyplývá z výkladové zprávy k Úmluvě³¹, byla původně přijata jako účinná obrana v případech, kdy osoba, jež o dítě většinu času nepečuje, nezletilého přemístí mimo stát jeho obvyklého bydliště. Jako typický únosce v takových případech byl předpokládán otec dětí.³² Avšak praxe ukázala, že únosci jsou zejména ženy – matky, které o své děti primárně pečovaly, byly tedy tzv. pečující osobou, a přemístěním či zadržením dítěte v zahraničí většinou řešily nějaký problém ve vztahu s otcem dítěte. Nežádka kdy jím bylo právě i domácí násilí, které se nedařilo řešit v zemi obvyklého bydliště dítěte.

Pokud vyjdeme ze zásady, že dítě by mělo být bezodkladně navraceno, nevyplývá z ní nic, co by rodiči únosci bránilo či zakazovalo vrátit se s dítětem také. V Úmluvě také není nikde stanoveno, že by se dítě po návratu mělo vrátit přímo do péče rodiče žadatele o návrat a být ihned odebráno z péče únosce. Tyto konsekvence však mnohdy vyplývají z vnitrostátního práva státu obvyklého bydliště dítěte a často velmi znesnadňují vyjednávání o dobrovolném návratu či i návratu po soudním rozhodnutí.

Rodič únosce, který dříve a i nyní plní roli hlavního pečovatele o dítě, argumentuje proti vydání rozhodnutí o návratu tím, že jelikož se on/ona v žádném případě nevrátí, dojde dítě separací od této osoby k závažné újmě. Navíc žadatel o návrat o dítě např. nikdy osobně dlouhodobě nepečoval, jelikož chodil do práce a zabezpečoval tak finanční základnu rodiny nebo nikdy s dítětem nebydlel ve společné domácnosti. Tyto případy bývají velmi složité zejména u malých dětí ve věku do 2-3 let. Hlavním argumentem,

³¹ Pérez Vera, E: Explanatory Report on the 1980 Hague Child Abduction Convention, přístupný ke stažení z: http://www.hcch.net/index_en.php?act=publications.details&pid=2779.

³² Pérez Vera, E: Explanatory Report on the 1980 Hague Child Abduction Convention, přístupný ke stažení z: http://www.hcch.net/index_en.php?act=publications.details&pid=2779.

proč se únosci (matky) nechtějí vracet, je zejména obava z pokračování domácího násilí.

Nejčastějším řešením těchto situací je přijetí tzv. záruk (či opatření³³), kdy se žadatel o návrat zaváže k určitým krokům (např. zajistit matce a dítěti samostatné bydlení a platit výživné) nebo se naopak zaváže zdržet se něčeho (odebrání dítěte z péče matky do doby meritorního rozhodnutí apod.)³⁴

V kanadském rozsudku ve věci N.P. vs. A.B.P.³⁵ návrat nařízen nebyl. Soud nepovažoval za relevantní důvod pro způsobení újmy dítěti samotný fakt, že se matka s dítětem odmítá vrátit. Avšak poté bylo zjištěno, že matčin důvod pro nenavrácení spočíval v silně závadovém chování otce, kdy tento obchodoval se ženami (prostitute), přičemž matka dítěte byla také obětí sexuálního a fyzického násilí, nebyl návrat nařízen pro obavu, že by otec dítě mohl ohrozit, resp. že by dítěti ze strany otce hrozila závažná újma.

V rozhodnutích soudů některých států je patrný vývoj v jejich rozhodovací praxi, a to oběma směry. Německé³⁶ a francouzské³⁷ soudy se posunuly od liberálnějšího chápání výjimky dle článku 13 písm. b) Úmluvy k jejímu striktnějšímu výkladu. Naopak v rozhodnutích australských soudů je zřejmý odklon od počátečních přísných rozhodnutí k většímu důrazu na ponávratové poměry dítěte.^{38 39} Obdobnou cestou se vydal i Izrael.

³³ „Undertakings“.

³⁴ Taková opatření byla přijata např. v případě M.G. vs R.F., kdy Quebec Court of Appeal, Kanada vydal rozsudek dne 23. 8. 2002. Jeho výtah je přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=762&lng=1&sl=2>.

³⁵ Rozhodnutí Quebec Court of Appeal ze dne 22. 4. 1999, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=764&lng=1&sl=2>.

³⁶ Srov. rozhodnutí Oberlandesgericht Drážďany ze dne 21. 1. 2002, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=486&lng=1&sl=2>, rozhodnutí Oberlandesgericht Kolín ze dne 12. 4. 2001, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=491&lng=1&sl=2> a rozhodnutí Oberlandesgericht Stuttgart ze dne 25. 10. 1998, přístupný zde: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=323&lng=1&sl=2>.

³⁷ Srov. rozhodnutí Cour de Cassation, première chambre ze dne 7. 12. 1994 přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=103&lng=1&sl=2> a stejného soudu ze dne 25. 1. 2005, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=708&lng=1&sl=2>.

³⁸ Srov. rozhodnutí Family Court of Australia v Brisbane ze dne 24. 9. 1999 přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=294&lng=1&sl=2> a rozhodnutí High Court of Australia ze dne 27. 6. 2001, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=347&lng=1&sl=2>.

K této otázce se vyjadřoval i Evropský soud pro lidská práva (v textu dále jen jako „ESLP“). Hlavní argumentem stěžovatelů bylo porušení článku 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod v tom smyslu, že odebrání dětí z péče únosce a jejich navrácením by bylo porušeno právo únosce i dětí na soukromý a rodinný život. I zde je patrný posun směrem k vyššímu posouzení zájmu dítěte a právům únosce.

V prvním případě⁴⁰ ESLP zaujal nekompromisní přístup když konstatoval, že ačkoli odebrání dítěte bude jistě narušením rodinného života stěžovatelky a jejího dítěte, musí být Úmluva vykládána v souladu s článkem 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, stejně tak jako s Úmluvou o právech dítěte. Základní otázkou, jež si tak ESLP položil bylo, zda soud státu, který rozhodovat o návratu, v rámci svého volného uvážení (margin of appreciation) dostatečně vyvážil sobě konkurující zájmy dítěte a jeho obou jeho rodičů. V tomto konkrétním případě byla žaloba zamítnuta, kdy soud uzavřel s tím, že matce nic nebrání, aby se s dítětem vrátila, a že národní soudy řádně zhodnotily, že nejlepší zájem dítěte leží v souladu s Úmluvou v jeho bezodkladném návratu. Soud také odmítl argument matky, že tehdy 5leté dítě mělo být slyšeno francouzskými soudy.

Druhý případ již nespočíval v domácím násilí, ale v nebezpečí, jež mělo hrozit z pobytu v Izraeli jako státě ohrožovaném teroristy. I ESLP sám konstatoval, že předchozí rozhodnutí v podstatě revidoval.⁴¹

Vliv domácího násilí na ustavení „obvyklého bydliště“

Obvyklé bydliště dítěte je jedním ze stěžejních konceptů Úmluvy, kdy jak z výkladové zprávy k Úmluvě⁴², tak i z judikatury a výkladových stanovisek

³⁹ Zajímavé rozhodnutí vydal Full Court of the Family Court of Australia dne 26. 8. 2003, kdy sice soud shledal přemístění protiprávní a dále uvedl, že dítěti by návratem žádné významné nebezpečí nehrozilo, avšak návrat nenařídil, jelikož bylo velké nebezpečí, že by matka dítěte v případě návratu dítěte spáchala sebevraždu. Uvedený rozsudek je přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=544&lng=1&sl=2>.

⁴⁰ Rozhodnutí ESLP ze dne 6. 12. 2007 ve věci *Maumousseau and Washington v. France*, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=942&lng=1&sl=2>.

⁴¹ Autorka považuje za důležité upozornit na skutečnost, že v tomto případě bylo jedním z důležitých argumentů plynutí času. ESLP zhodnotil, že s ohledem na změnu podmínek vlivem dlouhé doby vyřizování případu, již není v zájmu dítěte, aby bylo navraceno do Izraele. Dle názoru autorky není takový přístup trvale udržitelný a zejména by ani nemělo docházet k situaci, kdy by se dítě mělo navracet po několikaletém pobytu ve státě, kam bylo uneseno. Jak již bylo několikrát zmíněno, mají členské státy povinnost zajistit bezodkladný návrat dítěte. Jednou ze zásad Úmluvy je proto rychlost řízení, ať již soud rozhodne jakýmkoli způsobem. Dítě je tak v důsledku ochráněno před negativními dopady navrácení do sice státu obvyklého bydliště před protiprávním přemístěním nebo zadržením, ale pro dítě je to již stát cizí, jelikož si v průběhu času navyklo na nové prostředí a podmínky.

zveřejněných v databázi INCADAT vyplývá, že obvyklé bydliště je skutečnost založená na faktickém stavu. Obvyklé bydliště není nijak spojeno s místem, kde je osoba nahlášena k nějaké formě trvalého pobytu apod., pokud se na tom místě skutečně nenachází. Obvyklé bydliště je většinou popisováno jako místo, ke kterému má dítě určitý blízký vztah a do tohoto prostředí je integrováno. První ucelený výklad tohoto pojmu podal Evropský soudní dvůr v rozhodnutí ve věci A ze dne 2. 4. 2009, značka C-523/07, kde uvedl, že „*obvyklé bydliště odpovídá místu, které vykazuje určitou integraci dítěte v rámci sociálního a rodinného prostředí. Za tímto účelem musí být přihlédnuto zejména k trvání, pravidelnosti, podmínkám a důvodům pobytu na území členského státu a přestěhování rodiny do tohoto státu, ke státní příslušnosti dítěte, k místu a podmínkám školní docházky, k jazykovým znalostem, jakož i k rodinným a sociálním vazbám dítěte v uvedeném státě. Vnitrostátnímu soudu přísluší určit místo obvyklého bydliště dítěte s přihlédnutím ke všem konkrétním skutkovým okolnostem v každém jednotlivém případě.*“

Určení, kde leží obvyklé bydliště dítěte, je pro problematiku mezinárodních únosů velmi důležité, jelikož dítě musí být navraceno pouze, pokud jeho přemístění bylo protiprávní ve smyslu právního řádu státu místa obvyklého bydliště dítěte bezprostředně před jeho přemístěním či zadržením v cizině. Zároveň má být dítěte do tohoto státu navraceno a tamní soud je příslušný k rozhodování o meritorní otázce péče o dítě. Ačkoli by mělo být obvyklé bydliště chápáno pouze jako faktický faktor, na něj nemá vliv vůle jednotlivých osob, nemůže tato teorie obstát v případech malých dětí, kdy tyto nejsou schopny si samy o své vůli určit místo obvyklého bydliště. V této fázi jsou ve značné míře závislé (záleží na věku dítěte) na vůli rodičů. V souvislosti s obecně přijímaným pravidlem, že oba rodiče mají rovnocenný a stejný souhrn práv a povinností k dítěti, byl přijat přístup, že aby mohlo být založeno obvyklé bydliště dítěte závislého na svých rodičích, je nezbytné, aby oba rodiče sdíleli tzv. „settled intention“ neboli vůli se usadit a trvale pobývat na určitém místě (v konkrétním státě).

V případě, že v rodině dochází k domácímu násilí, je svobodná vůle jednoho z partnerů omezena či vyloučena, tudíž lze velmi omezeně mluvit i o společném úmyslu usadit se někde v zahraničí a ukončit trvání svého dosavadního obvyklého bydliště. Například ve věci Tsarbopoulos vs. Tsarbopoulos⁴³ soud uvedl, že v případě, že se objeví známky slovního nebo

⁴² Pérez Vera, E: Explanatory Report on the 1980 Hague Child Abduction Convention, přístupný ke stažení z: http://www.hcch.net/index_en.php?act=publications.details&pid=2779.

⁴³ Rozhodnutí United States District Court for the Eastern District of Washington ze dne 9. 11. 2001, výtah přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=482&lng=1&sl=2>.

fyzického násilí, musí se jednání a projev souhlasu oběti podrobit zkoumání, jelikož existuje vysoká šance, že je souhlas vynucený.

V uvedeném případě se jednalo o manželství Řeka a Američanky, kdy se rodina přestěhovala za prací, kterou získal otec dětí, do Řecka. Vztah rodičů byl velmi složitý a docházelo k častým epizodám domácího násilí, jehož obětí nebyla pouze matka, ale i děti. Soud shledal, že otec zneužil svého silnějšího postavení, kdy matku dětí týral psychicky i fyzicky, kontroloval veškerá rozhodnutí v rodině a vládl veškerými financemi. Soud nakonec dovedl, že mezi rodiči chyběl společný úmysl natrvalo se usadit v Řecku a tím i přesunout obvyklé bydliště dětí. Je důležité upozornit, že soud zachoval původní obvyklé bydliště v USA i po 27 měsících pobytu dětí v zahraničí, kdy tato délka pobytu byla de facto násilím vynucena otcem dětí na jejich matce.

Soud dále konstatoval, že i kdyby se v tomto případě jednalo o kauzu, jež by naplňovala znaky pro mezinárodní únos dětí, děti by navraceny nebyly, jelikož ze strany otce - žadatele o návrat - docházelo k psychickému, fyzickému a sexuálnímu zneužívání dětí.

Obdobně bylo judikováno ve věci Ponath⁴⁴, kde rodiče s tehdy čtyřměsíčním dítětem odjeli na návštěvu prarodičů ze strany otce do Německa. Byla zakoupena zpáteční letenka. Muž si však našel práci, začal stavět dům a i přes odpor matky ji nechtěl s dítětem pustit zpět do USA a aktivně jim bránil v odjezdu. Matku napadal fyzicky, slovně i emočně. Soud prohlásil, že úmysl pro usídlení se na určitém místě musí být dobrovolný, což v tomto případě nemohl být. Dále konstatoval, že jedním z nevyřčených cílů Úmluvy je zabránit tzv. „forum shopping“⁴⁵. Pokud by bylo uznáno, že se místo obvyklého bydliště přesunulo do Německa, dosáhl by žadatel o návrat změny místa obvyklého bydliště a ustavení nové příslušnosti soudu přinucením matky.

Uvedeného rozhodnutí se jako precedentu dovoláli žalovaní ve vícero věcech, např. v kauze Prevot vs. Prevot⁴⁶. Zde však tato argumentace byla odmítnuta, jelikož se rodina přestěhovala do Francie s úmyslem zde trvale

⁴⁴ Rozhodnutí United States District Court for the District of Utah, Central Division, ze dne 17. 8. 1993, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=144&lng=1&sl=2>.

⁴⁵ Forum shopping je jev, kdy jedna ze stran svým přemístěním se pod jurisdikci určitého soudu/státu získává výhodu ve sporu, jelikož si je vědoma, že dotčený stát spor rozhoduje určitým způsobem (skutek není trestným činem apod.). De facto si určitá strana vybere soudiště na základě své znalosti práva tohoto státu a jeho judikatorní praxe a získává na základě toho nepřiměřenou a nespravedlivou výhodu.

⁴⁶ Rozhodnutí United States Court of Appeals for the Sixth Circuit ze dne 14. 7. 1995, přístupný z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=150&lng=1&sl=2>.

zůstat a teprve po přibližně roce se vztah zhoršil a začalo se projevovat domácí násilí proti ženě, jež následně děti unesla do USA.

Odlisný závěr však přijal soud v případě Nunez-Escudero vs. Tice-Menley.⁴⁷ Zde byla únoskyní velmi malého dítěte jeho matka, kdy dítě převezla do USA 6 týdnů po jeho narození. Soud rozhodl, že argumenty svědčící pro psychické domácí násilí ze strany otce dítěte (žadatele o návrat) a jeho otce (tchána matky dítěte) vůči matce nemohou být osamoceně základem pro nenařízení návratu dítěte.

V literatuře⁴⁸ je možno se setkat s názorem, že pokud se osoba dobrovolně přestěhuje do určité země, měla by tak činit i s vědomím jinakosti právního řádu té země a důsledků z toho plynoucích, i v souvislosti s domácím násilím. Prvořadým vodítkem pro posouzení, zda v určité zemi je či není obvyklé bydliště, je pak skutečnost, zda obvyklé bydliště jako takové vzniklo dobrovolně.

Závěr

Jak bylo uvedeno v úvodu, cílem tohoto článku nebylo přinést všeobjímající zájem, který by definoval, za jakých podmínek je možno se domácího násilí dovolávat jako výjimky z pravidla návratu a kdy ne. Výše uvedená judikatura je selektivním výběrem zajímavých rozhodnutí, která v sobě zahrnují specifické body, se kterými je možno se setkat i v praxi České republiky.

V textu není uveden žádný rozsudek českých soudů. Tato skutečnost je způsobena zejména tím, že předchozí rozhodovací praxe Nejvyššího soudu byla poněkud roztržitá. Další příčinou je fakt, že teprve před dvěma lety byla přijata nová procesní úprava řízení o návratu dítěte v případech mezinárodní únosů, a doposud neexistují rozhodnutí, do kterých by relevantním způsobem zasáhla nějaká z forem domácího násilí.

Během programu konference bylo téma domácích násilí prezentováno z nejrůznějších úhlů pohledu, vždy však byl kladen důraz na prevenci a následnou ochranu a pomoc obětem. Je bohužel nutné konstatovat, že značné procento mezinárodních únosů ve spojení s Českou republikou bylo zapříčiněno selháním v některé z uvedených oblastí, které únosce dovedlo do bezvýchodné situace a k útěku do zahraničí.

⁴⁷ Rozhodnutí United States Court of Appeals for the Eighth Circuit ze dne 26. 6. 1995. Přístupné z: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=98&lng=1&sl=2>.

⁴⁸ Blíže Weiner, M. H.: International child abduction and the escape from domestic violence. Přístupný z: http://207.58.181.246/pdf_files/library/Weiner_2000.pdf.

Je velkou snahou Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí, jako ústředního orgánu podle Úmluvy, řešit uvedené případy citlivě i ve spolupráci s psychology a co nejvíce případů dovést ke smírnému vyřešení. Dohoda rodičů, která je do budoucna schopná praktické aplikace, je především v nejlepší zájmu dítěte. Domácí násilí je však významným faktorem při vyjednávání, který intenzivně ovlivňuje postup mediace a limituje její úspěšnost.

Literature:

- Beaumont, P., McEleavy, P.: The Hague Convention on Civil Aspects of International Child Abduction. Oxford University Press, 2004. ISBN 0-19-826064-4.
- Kaye, M.: The Hague convention and the Flight from domestic violence: How women and children are being returned by coach and four. International Journal of Law, Policy and Family. Přístupný z: <http://lawfam.oxfordjournals.org/content/13/2/191.abstract>.
- Learning from the Links between Domestic Violence and International Parental Child Abduction. Přístupný z: www.iss.org.au/documents/ISS-Learning-Links.pdf.
- Pérez Vera, E: Explanatory Report on the 1980 Hague Child Abduction Convention, přístupný ke stažení z: http://www.hcch.net/index_en.php?act=publications.details&pid=2779.
- The Hague Convention on International Child Abduction: A Child's Return and the Presence of Domestic Violence, str. 18 a 19. Přístupný z: <http://www.haguedv.org/articles/Washington%20State%20Bench%20Guide%20dvAndTheHagueConvention.pdf>.
- Brunch, C.: The Unmet Needs of Domestic Violence Victims and their Children in Hague Child Abduction Convention Cases. Family law Quarterly 2004. Přístupný z databáze Heinonline.
- Weiner, M. H.: International child abduction and the escape from domestic violence. Přístupný z: http://207.58.181.246/pdf_files/library/Weiner_2000.pdf.

Other sources:

- www.incadat.com + mentioned case law
- www.hcch.net
- www.hagedv.org
- www.reunite.com
- www.travel.state.gov

Contact – email

michaela.janockova@umpod.cz